

رپلی دهوروبه‌ری د روهنکرنا واتایا ریزه‌بیدا

(PP. 157-171)

د.شیرزاد سهبری عہلی

فەکۆلتىيازانستىين پەروەردەيى / زانكۆيا دھوك

sherzad_arts@yahoo.com

میژووی وهگرتن: 31/08/2015

میژووی په سهندکردن: 2015/12/02

پوخته

وأتایا ریزه‌بی جو رهه که ژ جو زین واتاین، کو خودان واتایه‌کا تهموم زاویه و بردده‌وار د گوه‌پریتیدایه، ل دویف پیچه‌رین که س و ددم و جه...هتد. نه ف شه‌کولینه ب ناف و نیشان: (پولن دهوروبه‌ری د روهرکرنا واتایا ریزه‌بیدایه)، کو ژ دوو پشکان پیکده‌تی، پشکا ئیکن ب نافونیشان: (واتایا ریزه‌بی) و پشکا دووی یا تایبه‌ته ب (واتایا ریزه‌بی و دهوروبه‌ری). د یه ژن فه کولینیدا ههول هاتیبه‌دان. واتایا ریزه‌بیا پهیقان ل دویف دهوروبه‌ری بهیته دهستنیشانکرن، کو ل دویف ریازا و هسف شیکاری هاتیبه نهنجامدن. فه کوله ران ههولداهه بزائین، کا نه ف واتایه‌که ب کیز ئاستن واتاییه‌هه بزائین د شیاندا هه یه بیخینه د ئاستن پراگماتیکیدا؟ کو ل دوماهیکن فه کوله رگه هشتینه چهند ئهنجامان، گرنگرین ئه نجام ژی نه فه بون: (واتایا ریزه‌بی واتایه‌کا سیماناتیکیه و پراگماتیک دشیت ل دویف دهوروبه‌ری تا راده‌یکن ژه ژن واتاین روهنه‌کت).

دسته‌واژه گرنگه‌کان: **واتایاریزه‌ی**, **گوهوریناواتایاریزه‌ی**, **دورووویدر**, **واتایاته‌مومژاوی**, **واتایافه‌رده‌نگی**

پیشہ کی:

1-نافویشانی ۋە كۆلپىنى:

۵ هف ټه کوئیله ب ناخوښان: (پولن دهورو بهري د روھنکرنا واتایا پیژهیدا). کو تیدا ههول هاتیه دان واتایا پیژهیدا بهيته نیاسین، هروهسا پولن دهورو بهري بهيته دیارکرن د روھنکرنا واتایا پیژهیدا، ژبه رکو ئهف واتایه، هر چنده يا فه رهه نگیه، به لې د گوهوریندابه، هروهسا واتایه کا ته موموا پويه.

2- ریاضا ۋە كۆلینى و كەرەستى ۋە كۆلینى:

نهف فهه کولینه ل دویف ریبازا و هسفی شیکاری هاتیه گندجامدان. نموونه ژ تا خفتتا روژانه با دهقهه را به هدینه هاتینه و هرگونه.

3-گرنگیا ۋە كۆلینى:

گرنگیا چه کوچکی دارد که ندیدایه، کو هتا نوکه چه کوچکی داری زمانی کوریدا ل سهر نهادی جو ری واتاین نهادینه نهیسین، زیده باری گرنگیا چه کوچکی مهندی دارد که ندیدایه، کو روله کی مهندی زمانی کشیدا ب گشتی و د واتاسازی کشیدا ب تایله تی هدیه.

4- يرسیارین ۋە كۆلینى:

که کوئلن هه و لددت به رسقا ئەقان برسیار تىن ل خوار بىز بىدەت:

۱. واتایا ریزه‌بی سه‌ر ب کیژ ظاستن و اتاییقه‌یه؟
  ۲. واتایا ریزه‌بی، واتایه‌کا ته‌مومژاویه یان رووهنه
  ۳. دهوروبه‌ری چهند رپل د رووهنکرنا واتایا ریزه‌بی
  ۴. پرآگماتیک ریزه‌بیوونی کیمدکه‌ت یان زیده‌دکه
  ۵. ئایا بیهه‌دنی، د ناقیه‌را ب آگماتیک و ئېتھے‌سیو

5-نافہ، وکا ڦه کوٽلنسن:

نهف فه کولينه ز بلی پيشه کي و هنجمان ر دوو پشکان پيکدهيت. پشکا تيکن يا تاييته ب (واتايا ريزه هي) فه، کو تيدا به حسن تاييه تمدهندی و حمک و بهوهندسيتن ههوي ب گشت، دهتهه کرن. بشکا دووهي يا تاييته ب (واتايا ريزه هي و دهورهه هي)، کو تيدا به حسن لادانا

تەمومىزىيەن د ئەقىن واتايىدا ھاتىيە كرن، زىدەبارى ئامازى پېكىرنا رۆلۇ دەوروبىرى د روھنكرنا ئەقىن واتايىدا، ل گەل پراگماتىكىنا واتايىدا رېزەيى.

پشقا ئىكىن

واتايىا رېزەيى:

1- چەمكى واتايىا رېزەيى:

رېزەيى واتايى، د ھندىيىدا، كو ۋەكۆلىنا واتايى و شروقە كرنا ئەوى، ۋەكۆلىنىڭ ئەۋى د نافئىكدا چووينە. ژېر ھندى دەستىشانكىرنا واتايىن وردىن پەيغان، بۆ ۋەكۆلەران كارەكىن بىزە حەمەتە. ژېر ھندى گەلەك ژ پەيقىن زمانى واتايىكەن رېزەيى ھەيە نەكىن. ئانكى شىانا گەھشتىنا دەستىشانكىرنا ۋەوان پەيقىن دى رېزەيى بىت. ئەۋۇزى ئەگەر واتايى پەيقىن ل سەر بىنەرتەن پەيوهندىيَا ئەوى، ب پەيقىن دىفە ئەۋىن دكەقىن د بوارى ئەۋىن يىن واتايىدا نەھىيە دەستىشانكىرنا (على زوين، 2013، 16). ھندەك زمانقان و ۋەكۆلەران گىرىدىان د ناقبەرا پەيىف و واقعىدا دروستكىن، ئانكى د ناقبەرا پەيىف و تىشىدا و ئەقەزى گىرىدىان د ناقبەرا زمان و چىقايدا، كو بنەماين رېزەيى د واتايىدا ئەقىن چەندى دەھىيە تىيەھەشتىن (على زوين، 2013، 16).

واتايىن چەند جۆرەك ھەنە، ھەر زانايىكى ل دويىف بۇچۇونا خۆپۈلىنكىرنا ۋۆ جۆرەن واتايى دانايى. ئىك ژ ئەوان جۆرەن واتايى، كو ھەست ب ھەبۈونا ئەۋى د ناڭ زانستى واتايىدا دەھىيە كرن، ئەۋۇزى واتايى رېزەيى - (Ratio meaning). ھەر وەكۆ ژ ناقن ئەۋۇقى جۆرەن واتايى دياربىت، كو د قىرىيىدا پېقەرەك ھۆير و ورد و جىڭىر ل دەف ھەمى خەلکى بۆ ئەقىن جۆرەن واتايى نىنە، بەلكو ھەر كەس و مروقەكىن پېقەرەك بۆ چەمەكەن دياركى ھەيە.

د زمانىدا واتايى رېزەيى ب ئەقىن چەندى دەھىيە پېناسە كرن: واتايى رېزەيى ئەوان پەيغان د ناڭ زمانىدا ب خۆقە دگرىت، ئەۋىن واتايىكە دەھىيەن. وەكۆ(تىزىك، دویر)، (ئاسان، ب زەحەمەت)، (گەلەك، كىيم)، (كۈرت، درېز) (محمد علۇخولى، 2001، 71). بۆ نموونە: (ئاسان و ب زەحەمەت) ژ كەسەكى بۆ كەسەكى دى، ھەر وەسەسا ژ سەردەمەكى بۆ سەردەمەكى دى وەكۆ ئىك نىنە، بەلكو دەھىيە گوھۆرپىن. بۆ پىر رۇھنكرنا ئەقا بورى دى تەماشە ئەقىن پىستەيال خوارى كەين:

ئەق چە يادرىزە.

ئەق پىستە يال سەرى چىدىبىت ل دەف (س) و (ص) ي وەكۆ ئىك نەبىت، بەلكو ل دەف ھەر ئىك ژ ئەوان ب شىوه يەكىيە، ئانكى چىدىبىت، ل دەف (س) ئەو ياكورت بىت، بەلن ل دەف (ص) وەسە نەبىت، بەلكو يادرىزە بىت.

2- تايىه تىيىن واتايى رېزەيى:

واتايى رېزەيى چەند تايىه تىيەك ھەنە، ئەق تايىه تىيە دېنە ھەگەر واتايى رېزەيى د پەيغاندا دياربىت، كو ل خوارى دى ھەولدهىن، ئەوان تايىه تىيان رېزىبىكەين:

1-1- تەقدىر و بېرە ل دوور پەيقىن رېزەيى ژ كەسەكى بۆ كەسەكى دى دەھىيە گوھۆرپىن. بۆ نموونە چىدىبىت ئەوا د دىتنا تە دا تىزىك بىت د دىتنا كەسەكى دىدا دویر بىت.

1-2- تەقدىر و بېرە ل دوور پەيقىن رېزەيى ژ دەمەكى بۆ دەمەكى دى دەھىيە گوھۆرپىن. ئەوا تو ئەقىرۇ دېزىك (تىزىك)، چىدىبىت تو سوبەھى بىزىرىن (دویر). ئەقەزى دەمەنەتە سەر حالەتى دەررۇننىن ئاخۇتنكىرى، ھەر وەسە دەمەنەتە سەر دەررۇنەرە دانوستاندىن يىن گىشتى.

1-3- تەقدىر و بېرە ل دوور پەيقىن رېزەيى ل دويىف مەوسۇنى، ئانكى وەسفكىرى دەھىيە گوھۆرپىن. بۆ نموونە فيلىن بچوپىك مەزنترە ژ كېقىشىكا مەزن، ئانكى ل قىرىي (بچوپىك) مەزنترە ژ (مەزن) ي، ئەۋۇزى ژ بەر واتايىن رېزەيىن ئەقان پەيغان.

1-4- پەيقىن رېزەيى زىدەتى د بەنەرەتىدا (ھە فالانفان)، ھەر وەسە چىدىبىت (كاراژى) بن. وەكۆ: (دويركە قېبۇو و تىزىكپۇو)، (زىدەبۇو و كىمبۇو). ديسان چىدىبىت (ھە فالانفان) زى بىن. وەكۆ: (گەلەك، پېچەك)، (ھەمى، ھندەك)...ھەتىد.

1-5- پەيقىن رېزەيى باراپىن ئامازىيى ب ماوه يان كىشە يان ژمارە يان قەبارەيىن دەدەن (محمد علۇخولى، 2001، 72-71).

1-6- ئەقىن جۆرەن واتايىن، ھەر چەندە خودان واتايىكە فەرھەنگىيە، بەلن واتايىكە قېبۇر و جىڭىر نىنە، بەلكو ياكوھاراتىيە و پېغانان ئەۋى ژى ل دويىف پېقەرەن دياركىرى ناچىت، واتە ياكە سۆكىيە و پېقەرە ئەۋى حالتى دەررۇنى و دەم و جە و دىتنا كەسىيە.

1-7- تەقدىر و بېرە ل دوور پەيقىن رېزەيى ژ جەھەكى بۆ جەھەكى دى دەھىيە گوھۆرپىن. بۆ نموونە ئەوا ل قىرىي (گەلەك) بىت، چىدىبىت ل دويىف جەھەكى دى (كىيم) بىت.

1-2-1- تەمومىتى و پىزىھىيونون دئەقىن واتايىدا ھەيە و د شياندا ھەيە ب رىكاكى دۇزاناتا پراگماتىكى ئەف پىزىھىيونون و تەمۈزىيە نەمېتىت. ئەف جۆرى دۇواتايان د دەوروبەريدا ب دەستفە دەيت و گەلەك جاران ئاواز و دەنگ پۇلن خۆ د ئەنجامداна ئەقى دۇواتاياندا دىيىت . بۆ نموونە، پستەيەكە وەك:

- رەنگى ئەقى ترۆمىيلى يى جوانە.

واتايى ئەقى رستەيە ئەو نىنه، كۆپەنگى ئەوى يى جوان بىت، بەلكو ل دويش دەوربەرى و ئاوازەين دشىت واتايى بەرۋاڭىز خۆ بىدەت، ئانکو يىن كىرىتە.

-3-1 واتايى فەرەنگى و واتايى رىزەيى:

واتايى فەرەنگى بىرىتىيە ژ واتايى پەيقىن د ناڭ فەرەنگىدا (ارزمى مىرى بىلەكى، 1990، 281). د ۋىرىيدا پەيىش ب چەند پىكان د ناڭ فەرەنگىدا دەھىنە پىزىكىن. ئەقجا ج ل دويش پىتىن ئىبجەدى يان هىجائى بن (أحمد دراج، 2015، 62). ب شىوهكى گشتى پەيىش د ناڭ فەرەنگىدا ل دويش بەشىن ئاخىتنى دابەشى ئەقان ھەر دوو جۆرىن سەرەكى دىيت:

-1-3-1 واتايى فەرەنگىيىا چەسپاى:

ئەف جۆرى واتايى فەرەنگى تا پادەيەكىن واتايىكا چەسپاى و نەگۆر ھەيە و پىزىھىيونون تىدا دىيارنابىت. ئەقەزى زىدەت د ناقيدا ھەيە. وەكى: دار، گول، ئازار، قوتاپى.

-1-3-2 واتايى فەرەنگىيىا پىزەيى:

ئەف جۆرى واتايىن ھەر چەندى يى فەرەنگىيىه (بنەرەتىيە) بەلۇن چەسپاى نىنه، چونكى د گۆھۆرپىتىدايە و پىزىھىيونون تىدا ھەيە. ئەقەزى زىدەت د ھەقانالاپ و ھەقالكار و ھەننەك كاراندا دىاردىتت. بۆ نموونە: ھەقانالاپ، وەكى: (جوان، زىرەك، بلند، كريت، ئەرزان، باش...ھەنەد). ھەقالكار، وەكى ھەقالكارلى چەندى: (زۆر، كيم، گەلەك، ھەننەك، پىچەك...ھەنەد). كار: ئەقەزى زىدەت ئەوان كاران ب خۆقە دىگرىت. ئەھۋىن كارى (بۇون) د گەلدا بىت. وەكى: (تىزىكبوو، ئاڭابابو، زىرەكبوو، كىتمبۇو...ھەنەد).

ئەگەر تەماشەي ئەقان ھەر دوو جۆرىن واتايى فەرەنگى بىكىن، دى بىنин كۆ واتايى پىزەيى ھەر وەكى بەرى نوكە ئامازە پىھاتىيە دان، د پەيقىن فەرەنگى: (ھەقانالاپ، ھەقالكار، كار) اندا دىاردىتت، ئانکو پەيوەندى ب جۆرى دووئى يى واتايى فەرەنگىقە ھەيە، چونكى ئەقان پەيقان پىزىھىيونونەك تىدا ھەيە، ئەۋۇرى ل دويش پىقەرى كەس و دەم و جەھ. بۆ نموونە:

سازان كچە كا بلندە.

ئەگەر تەماشەي ھەقانالاپ (بلند) د نموونەيا ل سەرەتىيە بىكەين، دى بىنин، پىزىھىيونونەك تىدا ھەيە، چونكى پىقەر كەسە و چىدىتىت ل دەف كەسە كىن دى ئەو بلندى وەك پىدقى ئەبىت و د چافىن ئەۋىدا يا نزىم بىت.

-4-1 واتايى بنەرەتى (سەرەكى) و واتايى رىزەيى:

واتايى رەها و سەرەكى وەكى ھېقىن و كاكلا پەيقىن ھەندى ئەو پەيىش د جەقايدا بەيىتە بكارھينان، دى ھەر مىنەت، لىن ھەر وەكى ئەم زانىن پەيقىن بىي پۇنان و پىكھاتە چ ھەبۈونەك نىنه، بەلكو فەلسەفا ھەبۈونا ھەر پەيىھەكى بىرىتىيە ژ پۇنانا ئەوى د ناڭ پستە و ئاخىتنىدا. د شۇقەكىنا واتايى پەيقاندا، واتايى سەرەكى وەكى مادەيەكى خاشف دەھىتە وەرگەن و ب پىكاكى بكارھينانا ئەۋى ئاپاسە و دۆخىن ئەۋى دىاردىتت (محمد باقر سعیدى روشن، 1387، 76).

دەھىتە گۆتن واتايى بنەرەتىيە پەيقىن سىمايىن ھۆشەكى و خۆپىن ئەوى پەيقىنە، كۆ ب بەردەۋامى د ئەۋى پەيقىدا ھەنە و ژى جودا نابن، لىن واتايى رىزەيى ژى واتايىكا بنەرەتى، بەلۇن چەسپاى نىنه، كۆ د دۆخەكى دىاركىرىدا (ل دويش پىقەرى كەس و دەم و جەھ...ھەنەد) و ژ ئەنجامى پەيدابۇونا دۆخەكى دىاركىرى بۆ ئەۋى پەيقىن ل سەر واتايى بنەرەتى زىدەت دىيت (توشىھەكى ايزوتتسو، 1378، 15-16)، كۆ ئەف چەندە گەلەك جاران واتايى بنەرەتى پىچەوانە لىن دكەت، وەكى (بلند) دىيتە (نزم) د چافىن كەسە كى دىدا يان ل دويش دەم و جەھ كى دى...ھەنەد.

-5-1 جوداھىيىا واتايى لاوهكى ل گەل واتايى پىزەيى:

بەرى ئەم بەھىن جوداھىيىا واتايى لاوهكى ل گەل واتايى پىزەيى بىكەين، پىدقىيە ئىكەم جار ئەم بىزانىن: واتايى لاوهكى چىيە؟ واتايى لاوهكى (سەربار) ئەو واتايى زىدەيە ئەوا ب سەر واتايى بنەرەتىيە پەيقىن دەھىتە زىدەكىن، كۆ ب پىكاكى دەوروبەرى پستەيىن يان دەقى دەھىتە زانىن و سىمايىن جىنگىرى و تەقىرىيەن نىنه، بەلكو يى بەرھەقە بەيىتە گۆھۆرپىن، ئەۋۇرى ل دويش رەھوشەنىيرى يان شارەزايى يان دەمى (أحمد مختار عمر، 2007، 37).

بۆ نمۇونە پەيغا (ئاپەرەت) واتايى بىنەرەتىيا ئەۋى، ب ئەقان ھەر سىن سىما يىن واتايى دەھىتە دەستىشىانكىن، ئەۋۇزى ئەھقەنە:(+مرۆقق، - مىن، پىنگەھەشتى). بەلى واتايى لادوھكىيا ئەقىن پەيغا ژ دەمەكى بۆ دەمەكى دى ھەرەسەسا ژ جەقاکەكى دى دەھىتە گوھۆرلەن. وەكەن بەبۇونا ئەقان سىما يىن لادوھكى(گەرىنۈكى، پېرىز، نەلۆجىكى، كابانى...ھەندى) (أحمد مختار عمر، 2006، 37).

ئەق سىما يىن لادوھكى ژ مارەيەك ژ سىما و تايىھەندىيەن ئەردۇگانى و دەرەوونى و جەقاکى ۋەنگەددەن و ل دويىھ جەقاکى دەھىتە گوھۆرلەن. دىسان مەرج نىنە ئاخۇتنكەر ئىك زمانى ل سەر واتايى لادوھكى پېرىكەقىن. ھەرەسەسا واتايى لادوھكى ياشەكى و بن دوماھىيە (أحمد مختار عمر، 2007، 38-37).

د شىاندىيە جواھىيە واتايى لادوھكى ل گەل واتايى پېرىزىي د ئەقى خىشىتەيەن ل خوارىدا دىاربىكەين:

واتايى رېزەيى	واتايى لادوھكى
1- واتايى بىنەرەتىيەكىن، بەلىن دەرەتىيەكىن دەھىتە دەستىشىانكىن، ئەۋۇزى ئەھقەنە:(+مرۆقق، - مىن، پىنگەھەشتى). ل دويىھ ئەۋى پېرىزىي بەبۇونا ھەي، ب پېڭەرەيەكەس يان دەمى.	-1 واتايى بىنەرەتىيەكىن، بەلىن دەرەتىيەكىن دەھىتە دەستىشىانكىن، ئەۋۇزى ئەھقەنە:(+مرۆقق، - مىن، پىنگەھەشتى). گۆۋاھەيدە، ل دويىھ زەۋەنىپەرى يان جەقاکى يان شارەزايى يان كەس.
2- زمانەنەكىپۇزمانەكىپىنەنچەقاکەكىبۇچەقاکەكىدى، چەمكىئەفۇياتىيگەوھۆرېنىسىرەداناهىن. (دەھەمۇزماناندارېكەقىتلەسەرپېرىزەبۈوناھەفۇياتىيەيە).	-2 واتايى لادوھكى ژ زمانەنەكى بۆ زمانەنەكى دى يان ژ جەقاکەكى بۆ جەقاکەكى دى دەھىتە گوھۆرلەن.
3- دەپىوهنەنەكىپەندا پشت پىن ناھىتە دەھىتە بەستن، ل دويىھ ئەۋى واتايى رېزەيى پەيپەن فەرەنگى (بىنەرەتىيەكىن) ھەي.	-3 دەپىوهنەنەكىپەندا پشت پىن ناھىتە بەستن، چۈنكى واتايى بەنەنەنەنەن، بۆ نمۇونە (شىر)، يان(گورگ)...ھەندى. ل قىرىز دەھىتە (+مرۆقق).
4- لىلە (تەمومۇزاوىيە).	-4 بۆھەنە.

1-2- تەمومۇزىيَا واتايى (لىلە واتايى) و واتايى پېرىزىي:

لېلى يان تەمومۇزىيَا واتايى دىاردەيەكە زمانقانىيە و د پەتريا كەرسىتىن زمانىدا پەيدادبىت. ئەق تەمومۇزىيَا واتايى چىدىبىت ب مەبەست بىت و ئاخۇتنكەر ب ئەنۋەست ئەقىن تەمومۇزىيەن دروستىكەت، ئەقىن ژى ۋەنگەدانەكى بۇزەتىف و نىڭەتىف ل سەر گوھەدارى پەيدادكەت يان چىدىبىت بىكارھىنانا تەمومۇزىيَا واتايى د ناف دەربرېن و كەرسىتىن زمانىدا يا يېمەبەست بىت، (سەلام ناوخوش، 2005، 175). ئەقەزى ب تەمومۇزىيَا يېمەبەست دەھىتە ناقۇن. كەواهە د تەمومۇزىيَا يېمەبەستدا ئەق چەندە بىن ئاگەھىيَا ئاخۇتنكەر د ناف دەربرېنەن زمانىدا پەيداد بىت. وەكەن د ئەقىن نمۇونە يان ل خوارىدا دىاربىت:

من سەھوك و سەمۇن ئەقەزى گەرم خوارن .

ئەقىن پەستەيەن ئەق دوو واتا ھەنە:

1- گەرم جارەكى بۆ ھەر دووکان دزقىرىت. واتە سەھوك و سەمۇن ھەر دوو گەرمەن.

2- گەرم جارەكى دى بەس بۆ سەمۇن دزقىرىت.

تەمومۇزىيَا واتايى ب چەند ۋەنگان ھاتىيە پىناسەكىن، ئەقىن ل خوارى ھەندەك ژ ئەوان پىناسەيائە:

1- ئالان كرۇز دەربارەي پىناسەيە تەمومۇزىيَا واتايى دېيىزىت: ھەر دەربرېنەك دى يان تەمومۇزاوىي بىت ئەگەر پىر ژ واتايى بەنەنەنەن دەھىتە (Cruse.A, 2006,10-11).

2- م.ك و ئانتو دېيىزىت: تەمومۇزىيَا واتايى بىرەتىيە ژ شىانا ھەبۇونا پىر ژ واتايى بىكىن ل دەربرېنەن بگەھەيت (M.K. A&Anto.B).

3- كىرسىتال دېيىزىت: تەمومۇزىيَا واتايى ئەھوھ پەيھەك يان رەستەيەك دەربرېنەن ژ واتايى بىكىن زىدەت بىكەت (سەلام ناوخوش، 2005، 175).

4- داۋىد و چىلەر ل دوور ئىگەھى تەمومۇزىيَا واتايى دېيىزىت: ھەر دەربرېنەك دى يان تەمومۇزاوىي بىت، ب تىن ئەگەر ئەو دەربرېن د نافەرە دوو كەۋاپىن دىاركىرىدا بەھىتە شەرقىھەكىن (Davis.S& Gillor.B.S,2004, 165).

5- ھۆرسى دېيىزىت: ئەگەر پەيھەك يان گەرىيەك ژ ۋەنگەدانەكى بۇزەتىف ل ئەۋى دەمى دەھىتە گوتىن ئەۋى پەيپەن يان گەرىيەن تەمومۇزىيە (سەلام ناوخوش، 2005، 175).

ز ئەفابىن بورى دەركەفيت، كو تەمومىزىيا واتايى ئەوه، ل دەمن كەرسىتەيەك زمانى پىر ژ واتايىكىن يان زىدەتر ژ راپھەكىن بۆ هەبىت ئەقچا ژېر ھۆكارەكى بىت.

ھەر وەك بەرى نوكە مە دىياركىرى، واتايى رېزەپەن واتايىكى چەسپاي نىنە، بەلكو گۆپاوه ژ كەسەكى بۆ كەسەكى دى. ھەروھسا ژ دەممەكى بۆ دەممەكى دى...ھەندى دەھىتە گوھۆرپەن، ئەقەزى يېگۈمان لىلى يان تەمومىزىيەن د ئەقەن واتايىدا پەيدادكەت. بۆ نموونە پەيپەن (كىرىت) د رىستەيەل خوارىدا واتايىكى جىڭىر نىنە، بەلكو رېزەپەن، ژېر كول دەف ھەمى كەسان وەكۈ ئىك نىنە، ئەو پەستەر ژ ئەقەپەن:

-كچىن ئەسمەر كىرىت.

كچىن ئەسمەر ل دەف ھەمى مروڙقان (كىرىت) نىنە، ژېر ھەندى ل ۋېرى ئېگەھەن پەيپەن (كىرىت) تەمومىزىيەتىدا پەيدادبىت.

-گەلەك مېھقان بۆ من ھاتن.

د ئەقەن نموونەيەل سەريدا پەيپەن (گەلەك) پەيپەن تەمومىزاپەن، چونكى واتايىكى رېزەپەن ھەيە، ل دويىش كەسى دەھىتە گوھۆرپەن. بۆ نموونە: (گەلەك) دېتە (3 يان 4) مروڻ، ئەگەر(من) مروڙقەكى ئاسايى بىت، ئانکو ل ۋېرى (گەلەك) دېتە (كىيم) ئەگەر(من) مروڙقەكى ئاغا بىت، چونكى چىدىت ل ئەوي دەمى ژمارەيە مېھقانان (20 يان 30) مروڻ بن.

-كەيھان ئەقۇۋ يازىرەكە.

پەيپەن زىرەك د نموونەيەل سەريدا واتايىكى رېزەپەن ھەيە، چونكى چىدىت بەرى نوكە يان سوبەھى ئەو تەمبەل بىت، ئەقچا ل ۋېرى تەمومىزى د واتايى پەيپەن (زىرەك) دا پەيدادبىت.

-كىتم مروڻ ل ۋېرى ئامادەبۇون.

د نموونەيەل سەريدا تەمومىزى د پەيپەن (كىيم) دا ھەيە، چونكى ئەگەر گىرىيَا (ل ۋېرى) ژوورەكاخانى بىت، ل ئەوي دەمى پەيپەن (كىيم) دى بىتە (3 ھەتا 7 يان 8) مروڻقان، بەلنى ئەگەر ل ۋېرى گۆرەپاناخۆنيشاندان بىت، ل ئەوي دەمن كىم بەرامبەر ژمارەيە مروڙقىن خانى دى بىتە گەلەك، چونكى چىدىت، ل ئەوي دەمى ژمارەيە مروڙقان (100) يان پىر بن.

2- راپەد و واتايى فەرھەنگىيە راپەدى:

1-7-1- چەمكى راپەدى¹:

راپەد² Quntifier زاراھەيەكە د رېزمان و واتاسازى و شرۆفەكىدا دەھىتە بكارھينان و ئاماژەيەن ب گرۇپەك ژ رەگەزىن (يەكەيىن) دەربرىنىن ژ ھەقدۈزى يان جىاوازىيەن د بېرىدىدا دەدت. وەكۈ: ھەمى، ھەندەك، گشت Crystal.D, 1985, 253). ئەق پەيپەن رېزەپەن تاشى دىاردەكەن، كو ب شىوهەكى نەديار دەربرىنىن ژ چەنداتىيا ئەوي نافى دەن، كو د دويىدا دەھىت، ژ لايىن سىنتاكسىيە ل دەمن ل گەل گىرىيَا نافى دەن، پەسنا ئەوي نافى پاشى خۆ دەن و ل گەل ھە فالنافى راپەدەيە ھە فالنافى بەرزى دەن و ل گەل ھە فالكارى راپەدەيە توندىيَا ھە فالكارى دىاردەكەن. ھەروھسا ژ لايىن واتايىقە لايەن واتايى رۇھەندەكەن. پەيپەن راپەدى ژى، ئەقەن: گشت، ھەمى، ھەندەك، پىچەك، كىمەك، گەلەك...ھەندى (چىا عەل مىستەفا، 2008, 22).

ژ ئەن چەندابورى دىاردەت، كو د شىاندایە ئەو پەيپەن ل پاشى راپەدى دەھىن. ب ئەق پەنگىن ل خوارى رېزىكەيىن:

1- راپەد + ناف. وەكۈ: گەلەك قوتابى ھاتن.

راپەد ناف

2- راپەد + ھە فالناف. وەكۈ: كچكا زۆرجوان ھات.

راپەد ھە فالناف

3- راپەد + ھە فالكار. وەكۈ: ئەو گەلەك كەيدى ھات.

راپەد ھە فالكار

پەيپەن راپەدى ب شىوهەكى گاشى ل گەل ھەر دوو نافىن ھەزماڭرى و نەھەزماڭرى دەھىتە بكارھينان و بەرسەپا پرسىيara (چەند؟) د زمانى كوردىدا دەدت (چىا عەل مىستەفا، 2008, 23). وەكۈ:

چەند زەلام چوون؟

ھەندەك زەلام چوون. (بۆ تاشىن ھەزماڭرى)

چەند شەكىر كېرى؟

گەلەك شەكىر كېرى. (بۆ تاشىن نەھەزماڭرى)

پېيقىن رادەي د كارھينايىدا دشىن چەندايەتى و چەوايىن بگەھىن، كو دىنە دوو بەشىن سەرەكى ل دەمى ل گەل ناقى دەھىن چەندايەتىن پادگەھىن و ل دەمىن ل گەل ھەۋالناڭ دەھىن چەوايىن(چۆنۈھىن)، كول خوارى ئەقىن چەندى پەر رۇھنەكىن:

1-پادەيا چەندىتى:

ئەو رادەيە كو چەندايەتىا كەسى يان تشتى دياردكەت(طالبحسىن عىل، 1998، 24). ئانکو بىرە يان ژمارەيى ئەوي ناقى نىشاندەت، كو د گەلدا بكاردەيت. ب ئەقى رەنگى:

- گرييما ناقى ← رادە + ناق (چيا عەلى مىستەفا، 2008، 24). وەكىو: (گەلەك مروق....، هندەك قوتابى...).

د گرييما ناقىدا (پادە) دىيىتە دياركەر و (ناق) دىيىتە دياركىرى (سەرە).

2-پادەيا چەوايى:

ئەو رادەيە، كو پلەيا ھەۋالناڭ و چەوايىدا تشتى دياردكەت(طالبحسىن عىل، 1998، 24). ئانکو ل گەل ھەۋالناڭ دەركەفيت و رادە و ئاكارا ئەوي تشتى نىشاندەت، كو د گەلدا دەيتە بكارھينان. ب ئەقى رەنگى:

- گرييما ھەۋالناڭ ← رادە+ھەۋالناڭ (چيا عەلى مىستەفا، 2008، 24). وەكىو: (زۆر زىرەك، گەلەك كريت، پىچەك شرىن...هەت).

د گرييما ھەۋالناڭىدا پېيغا (پادە) دىيىتە دياركەر و ھەۋالناڭ دىيىتە دياركىرى (سەرە)

ز ھەزىيە بىزىن ھەمان گرييما ھەۋالناڭ د ناق پىستەيىدا ل دويىش ئەوي جەن تىدا دەيتە بكارھينان دشىت بىتە گرييما ھەۋالناڭىدا. ب ئەقى رەنگى ل خوارى:

- گرييما ھەۋالكارى ← رادە+ھەۋالكار.

وەكى د ئەقان نموونەيىن ل خوارىدا دياردېت:

- ئازاد زۆر جوان دئاخىتى. (زۆر جوان. گرييما ھەۋالكارى)

- ئەو گەلەك شرىن ب رېقە دېرىت. (گەلەك شرىن. گرييما ھەۋالكارى)

د ئەقان نموونەيىن ل سەرەيدا (جوان) و (شرىن) دىنە ھەۋالكار.

د گرييما ھەۋالكارىدا پېيغا (پادە) دىيىتە دياركەر و و ھەۋالكار دىيىتە دياركىرى (سەرە)، پلە و رادەيا ھەۋالكارى بەرزىكەن و گرييما كارى بەرفرەھ دىكەن(چيا عەلى مىستەفا، 2008، 57). وەكى:

- ئازاد زۆر توند ئاخىت.

- تولىن گەلەك هيدى هات.

- نازدار پىچەك حىل هات.

1-2- واتايىا فەرھەنگىيَا رادەيى:

پېيغان د ناق فەرھەنگىدا واتايىه كا گشىيە ھەيە و خودان كۆمەكا سىمايىن جوداکەرن. پېيقىن رادەي ژ لايىن واتايىقە خودان واتايىه كا چەسپاي نىن، ژ بەرھەنە ئەتايىا فەرھەنگىيَا رادەي ژى كۆمەكا سىمايىن جوداکەر ھەنە، كو ژ لايىن واتايىا ھۆشەكىفە دياردېت (چيا عەلى مىستەفا، 2008، 80). ئەقجا ژ بەرھەنە ئەتايىا ھۆشەكىفە دەتكەن، پېيغەن گەنگەرەن يەكەيىا واتايىه، كو واتايىه كا ھۆشەكى ھەيە، بەلۇن ل گەل ھەنە ئەتايىه كا نموونەيىن نىن، بەلكو واتايىا پېيقەن برىتىيە ژ واتايىا فەرھەنگىيَا پېيقەن و ئەو واتايىا دى ئەۋا د گەل پېيقىن دىدا دروستىدەت(عەبدولواحىد موشىر دەھىي، 2011، 61). ب ئەقى چەندى پېيقىن رادەي و ئەو پېيقىن ل گەل دەركەقىن كاردىكەن سەر واتايىا پىستەيىن و دگوھۆرن. رادە وەك كەرسەتىيەكىن فەرھەنگىيَا زمانى بەشكە كە ژ بەشىن ئاخىتنى و د پۆلا گرييما ناقىدا دەيتە دانان و ئەرك و تايىەتمەندىيىن خۆ ھەنە. ھەروھسا ژ لايىن واتايىقە خودان سىمايىن جوداکەرن. وەكى د ئەقان پىستەيىن ل خوارىدا دياردېت:

- **ھندەك قوتابى** د پۆلىدا ھەنە. > +ھەۋارىدا، + مروق، ± نير، زىندى <

- **زۆر ئاق** د روپارىدا ھەيە. > - ھەۋارىدا، + شەلەمەن، - زىندى <

- **گاشت گيانەور** مشتەختىبوون. > - ھەۋارىدا، - مروق، + زىندى <

- **پىچەك باران** بارى. > ± ھەۋارىدا، - مروق، - زىندى، + شەلەمەن <

-3- واتايا رىزهپى و پاده:

واتايا رىزهپى پەيوەندى ب پاده يە د شياندا هەيە پاده يە ژ روانگەها واتايا رىزهپە شرۇقە بکەين، چونكى پەيغا پاده ب پەيەن نىشانىدەت. هەروەسا پەيقىن پاده يە رىزهپا تشنى دياركەن، و خودان واتايىكا چەسپاى نىن، ئەفچى ئەۋى چەندى دگەھىنىت، كو پەيقىن پاده يە ھەر ئەو پەيەن، ئەۋىن ب سەر واتايا رىزهپە، ژبەر ئەقىن چەندى ئەق پاده يە. وەك واتايا رىزهپى دى ل دويىش كەس و دەم و جەھى...ھەتھىتە گوهۆرىن. ھەر وەك د ئەفان نموونەياندا دياردىت.

-گەلەك مروقق هاتن-

پەيغا پاده د نموونەيا ل سەريدا (گەلەك) ۵، كو واتايىكا چەسپاى نىن، بەلكو رىزهپى، چونكى چىدىت ل دەف كەسەكى دى ژمارەپا ئەوان گەلەكان، پېچەك بن، ئانکو د شياندا ھەيە بەھىتە گوهۆرىن. د ئەقى دەمەدا واتايىكا رىزهپى د چەمكىن پەيغا پادهدا پەيدادىت.

-كچەكا زۆر جوان هات-

د گرىيما ھە فالناقىدا: (زۆر جوان)، پەيغا (پاده)، كو (زۆر) بەرەيەكە گەلەك نىشانىدەت، بەلن ئەقە يە قەپر و رەھا نىن، بەلكو چىدىت ئەو زۆرە ل دەف كەسەك دى پىچەوانە بىت و كىم بىت، د ئەقى حالتىدا واتايا رىزهپى د پەيغا پادهيدا دياردىت، ئەۋۇزى ل دويىش پېھەر كەس.

-نازدار پېچەك توند دئاخقىت.

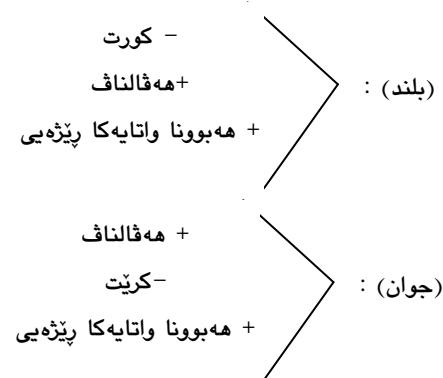
پەيغا پاده د گرىيما ھە فالكارىيا ل سەريدا (پېچەك توند)، پەيغا (پېچەك) ۵، د ئەقىن پەيقيدا بەرەيەكە كىم ھەيە، بەلن ئەق پېچەك چىدىت ل دەف كەسەكى دى وەسا نەبىت، بەلكو پىچەوانە بىت، ئانکو (گەلەك) بىت. بىگومان ل ئەۋى دەم دى واتايا رىزهپى د پەيغا (پاده) دا دياربىت.

پشقا دووئى

واتاي رىزهپى و دەوروبەر

1- واتاي رىزهپى وەك واتايىكا سيمانتىكى:

سيمانتكى بەردهوام دەھىتە نىاسىن، كو بەشكە يان ئاستەكىن زمانىيە، گرنگىيەن ب لايەن فەرھەنگىيەن زمانى دەدەت. هەروەسا واتايىا پەيەن تىدا، ديسان ئەو گوهۆرىنلا گەل رۆزگارى سەر واتايىن ئەۋى دەھىت. زمانقان (لىس) ئامازەيىن ب ھەندى دەدەت، كو د سيمانتىكىدا واتايى دەھىتە تەھەر ئەقەكۆلىنا پەيەن دەھىتە تەھەر ئەقەكۆلىنا ناف مىشكى مروققى (عىدنان بن ڈريل، 1981، 51). چونكى واتايى سيمانتىكى پابەندە ب واتايى فەرھەنگىيە، كو ئەق واتايى برىتىيە ژ واتايى ھۆشەكىيا پەيەن، كو ب رىكىا سيمانتىن جوداکەر ب دەستقە دەھىت (عەبدولواھيد موشىر دزھى، 2014، 67). وەك:

زىلى ئەفان تايىھەندىيان ديسان واتايى سيمانتىكى چەند تايىھەندىيەن دىيىزى ھەن، ئەۋۇزى ئەقىن ل خوارىنە:

1- واتايىكا تەمۈزاروى ھەيە و ھىمایىن ئەۋى دەستىيشان نەكىنە.

2- دەوروبەرى وەرنەگرىت.

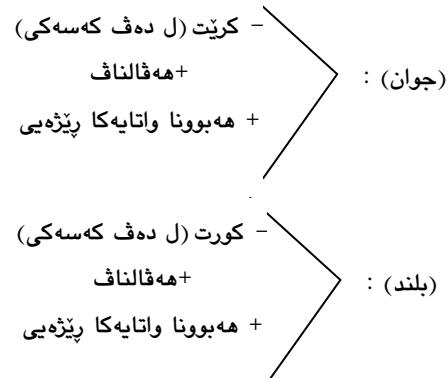
3- واتايىكا سەرزاري ھەيە و رۇھن و ئاشكەرایە (عەبدولواھيد موشىر دزھى، 2014، 78).

واتايا رىزهپى واتايى سيمانتىكىيە، چونكى ئەو تايىھەندىيەن واتايى رىزهپى ھەين ھەر ھەمان تايىھەندىين، ئەۋىن واتايى سيمانتىكى ھەين. بۆ پىر سەلماندىن ئەقىن چەندى ل خوارى دى ھەولەدەن واتايى رىزهپى وەك واتايى سيمانتىكى نىشانىدەن:

1-1-2- هەبۇونا واتايەكا فەرهەنگى:

واتايَا رېزەيى واتايەكا سيمانتيكييە، چونكى واتايَا رېزەيى واتايەكا بەھرتى (فەرھەنگ) ھەيە، بەلۇن د گۆھۆرينىيىدایە، لۇن د پەيوەندىكىرىدىدا رۆلن خۆ ھەنە. ئەقجا ل سەر ئەقى بەھماي د شياندابەي ب پىكا سيمايىن واتايى، واتايَا ھۆشەكىيا پەيپەن سەر ب واتايَا رېزەيىقە دەستنيشانبىكەين، وەك د ئەقان نمۇونەيىن ل خوارىدا دياردىتى:

2-1-2- هەبۇونا واتايەكا تەممۇزاوى:

واتايَا رېزەيى واتايەكا سيمانتيكييە، ژېركو واتايَا رېزەيى واتايەكا تەممۇزاوى ھەيە، چونكى پەيپەن ئەقى جۆرى واتايى. وەك: (جوان، كرېت، گەلەك، پىچەك)، (دويىركەفتىبوو، نىزىكىبوو)...ھەتىد. تەممۇزى تىدا ھەنە، چونكى چەسپاى نىن و رېزەبۇون تىدا ھەيە و د ئەوان دەوروبەراندا بكاردەيىن، كو تەممۇزى تىدا ھەنە. ئانکو د قىرىدا پەيپەن دەستنيشانەكىنە. وەك:

-ئازاد ژ من دىيركەفتىبوو.

-ئەو كەچ جوانە.

-ئەو گەلەك د ئاخفيت.

د ئەقان پىستەيىن ل سەريدا پەيپەن (دويىركەفتىبوو، جوان، گەلەك) لىل و تەممۇزاينە، ژېركو واتايَا ئەوان ھەر چەندە فەرھەنگىنە، بەلۇن رېزەبۇون ل دويىف پېۋەرئى كەسى تىدا ھەنە، لەوا مەرج نىنە ل دەف ھەمى كەسان ھەر ئۇ و ھەمان واتا، ئەوا ئەوان پەيپەن ھەي ب دەستتەبەھىت، كو چىدىبىت (دويىركەفتىبوو) ل دەف كەسەكى دى نىزىكى بىت و (جوان) ل دەف كەسەكى دى كرېت بىت و (گەلەك) ل دەف كەسەكى دى پىچەك بىت. ئەقە ئەوي چەندى دگەھىنىت، كو واتايَا رېزەيى واتايەكا تەممۇزاوى ھەيە، چونكى پەيپەن ئەھۋى دەستنيشانەكىنە.

2-1-3- نەبۇونا دەوروبەرەكى دياركىرى:

رېزەبۇون د پەيپەن ئەقىنەن دەوروبەر تىدا بەرچاڭ ناھىيە كرن، كا ژ لايىن كىفە و بۆ چ مەبەست ئە و پەيپەن ھاتىنە بكارھىنەن. ئەقجا ژېر ھندى دوو پەيپەن وەك: (پان، تەنگ) دى خودان واتايەكا رېزەيى مىن، چونكى نەبۇونا دەوروبەر وە لە دەكت، كو واتايَا ئەوان ل دويىف كەسان بەھىتە گۆھۆپىن و رېزەبۇون تىدا بەھىتە ھەبۇونى و بىمېنیتە د چارچوقھىي واتايَا سيمانتيكييدا.

2-1-4- هەبۇونا تىگەھەن گۆھۆپىن:

واتايَا رېزەيى واتايەكا سيمانتيكييە، چونكى پەيپەن تىدا د گۆھۆرينىيىدایە. بۆ نمۇونە كا چەوا واتا بەھرتى و ھۆشەكىيا پەيپەن ل دويىف دەم و رۆزگارى گۆھۆپىن ب سەردا دەھىت. ديسان واتايَا رېزەيى ژى ل دويىف دەم و رۆزگارى دەھىتە گۆھۆپىن. بۆ نمۇونە ئەقە سالە ل دەف ئەھۋى (جوان) بىت، چىدىبىت سالەكادى يان چەند سالىن دى ھەر ل دەف ئەھۋى (كرېت) بىت.

2-2- لادانا تەممۇزىيە د واتايَا رېزەيىدا:

تەممۇزى دياردەيەكە د ناڭ سيمانتيكييدا ھەيە، چونكى دەوروبەر وەرناكىرىت، ئەقە دەھىتە ئەگەر، كو واتايَا كەرەستەيان يان يان دياركىرى نەبىت. ھەر وەك بەرى نوكە ئامازە پىن ھاتىيە كرن، واتايَا رېزەيى واتايەكا تەممۇزاوىيە، چونكى يا چەسپاى نىنە و ل دويىف چەند پېۋەرەكان د گۆھۆپىن دەھىتە. ئەقجا ھەتاکو د شياندابىت، كو ئەق تەممۇزىيە د واتايَا رېزەيىدا نەمېنیت، پىندىيە گۈيەكى يان ھندەك گۈيىن خودان

واتایه‌کا دیارکری ل گهلهوان پهیقان بهینین، داکو د شیاندایت ئه و پهیقین ته‌مومژیین پهیدادکه‌ن واتایا ئهوان دیاربین و ته‌مومژی تیدا نه‌مینیت. ب ئهقى پیکى، ل خوارئ دی ههولدهین ته‌مومژیین د واتایا پیزه‌یدا نه‌هیلین:

جه‌ماوه‌ر گله‌ک ئاماده‌بوون.

د ئهقى نموونه‌یا ل سه‌ریدا ته‌مومژاوی هه‌یه، ئه‌وزی ژبه‌ر هه‌بوبونا پهیقا سه‌ر ب واتایا پیزه‌یقه، کو (گله‌ک) ۵. ئه‌قجا هه‌تاکو ئه‌مر بشیئن ئه‌وى ته‌مومژاویین نه‌هیلین پیده‌یه گریه‌کن ل گله‌ک بیهینین، داکو ئه و پهیف پتر بۆ مه روهن‌بیت و بشیئن خوژه‌هیین پیزه‌یین پزگاربکه‌ین ئهوا د پهیقیدا هه‌ی. ئه‌وزی ب ئهقى په‌نگى ل خوارئ:

1-جه‌ماوه‌ر گله‌ک د هۆلا سمیناراندا ئاماده‌بوون.

2-جه‌ماوه‌ر گله‌ک د یاریگه‌ها ته‌پا پیدا ئاماده‌بوون.

ئه‌گهه‌ر ته‌ماشه‌ی ئه‌قان هه‌ر دوو پسته‌یتن ل سه‌ری بکه‌ین، دی بۆ مه دیاربیت، کو تا را‌دەیه‌کن ته‌مومژی هاتیه‌لادان، چونکی د پسته‌یا (1) دا، بکارهینانا گریه‌یا (د هۆلا سمیناراندا) بیویه ئه‌گهه‌ر ئه‌رى هندی تا را‌دەیه‌کن دیاربیت، کا ئه و گله‌ک چه‌نده، کو چیدبیت ژماره‌یا ئه‌وان تیزیکی (1000) مروقان بیت، ئه‌وزی ئه‌گهه‌ر ئه و هوله‌یا مه‌زن بیت، دیسان د شیاندایه پتر تیزیکی زانینا ئه‌وى بپهین بین، ئهوا پهیقا (گله‌ک) هلگرتی، ب پیکا هینانا گریه‌ین پتر ده‌ستنیشانکری، هه‌ر وه‌کو بیزین: (جه‌ماوه‌ر گله‌ک د هۆلا پشکن یا سمیناراندا ئاماده‌بوون)، کو د ئهقى پسته‌یندان گریه‌یا (د هۆلا پشکن یا سمیناراندا) بیویه ئه‌گهه‌ر ئه‌رى هندی، کو واتایا پهیقا (گله‌ک) پتر بھیتە سنووردارکن و ژماره‌یا جه‌ماوه‌ر پتر بھیتە دیارکرن و پهیقا (گله‌ک) بپهین ئه‌وى کیمتر ل بھیت و ژمارا ئه‌وى جه‌ماوه‌ر ل ئه‌وى ده‌می ژ (30) مروقان دربار نابیت.

لن ئه‌گهه‌ر ته‌ماشه‌ی (2) بکه‌ین، دیاربیت، کو تا را‌دەیه‌کن ته‌مومژی بیدا کیمبوویه، بهلن ئه‌مر دشیئن پتر ئه‌وى ته‌مومژیین نه‌هیلین، ب پیکا بکارهینانا گریه‌ین سنوردار و ده‌ستنیشانکری تر. ب ئهقى په‌نگى ل خوارئ:

- جه‌ماوه‌ر گله‌ک د یاریگه‌ها ته‌پا پیتیا یانا ده‌وکیدا ئاماده‌بوون. (په‌نگه ژماره‌یا جه‌ماوه‌ر 2000 بن)

- جه‌ماوه‌ر گله‌ک د یاریگه‌ها ته‌پا پیتیا سه‌نته‌ری گه‌نجاندا ئاماده‌بوون. (ژماره‌یا جه‌ماوه‌ر کیمتر لیدهیت، چونکی

یاریگه‌ها بچویکتره و چیدبیت ژماره‌یا جه‌ماوه‌ر بیتە تیزیکی 100 مروقان).

- جه‌ماوه‌ر گله‌ک د یاریگه‌ها ته‌پا پیتیا قوتا‌باخانی ئاماده‌بوون. (ژماره‌یا جه‌ماوه‌ر ژ هه‌ر دووکین سه‌ری کیمتر

لیدهین، چونکی یاریگه‌ها قوتا‌باخانی بیگومان یا بچویکتره و چیدبیت ژماره‌یا جه‌ماوه‌ر بیتە تیزیکی 30 مروقان).

ئه‌و کچه یا سپییه.

د ئهقى نموونه‌یا ل سه‌ریدا ته‌مومژی د پهیقا (سپ) دا هه‌یه، چونکی ئه‌مر نزانین کا پیزه‌یا سپیاتیا ئه‌وى چه‌نده، ئه‌قجا ئه‌گهه‌ر ئه‌مر گریه‌یا (وه‌کو بھفری) ل بھراهیکا ئه‌وى پهیقى د ناف ئه‌وى پهیقى د نافتی بھیتە بیهینین، ته‌مومژی د واتایا پیزه‌یا ئه‌وى پهیقیدا نامینیت. ل ئه‌وى ده‌می پیزه‌یا سپیاتیا ئه‌وى کچن دیاربیت، کو گله‌ک یا سپییه، چونکی ب بھفری هاتیه‌لیکچووادن.

ئه‌ف کچه یا بلنده.

ئه‌ف پسته‌یا ل سه‌ری ته‌مومژی د پهیقا سه‌ر ب واتایا پیزه‌یقه، کو (بلند) ۵ تیدا هه‌یه، ئه‌قجا هه‌تاکو ئه‌مر بشیئن ئه‌وى ته‌مومژیین نه‌هیلین، دویت گریه‌کی ل بھری ئه‌وى یا ل پشتی ئه‌وى پهیقى بھیتە، کا بلندییا ئه‌وى چه‌نده، چونکی په‌نگه ئه‌و کج ل بھر کچه‌کا دی یا کورت بیت. ب ئهقى په‌نگى: (ئه‌ف کچه یا بلنده هندی بلندیا ده‌رگه‌هی). د قیریدا دی بلنداهییا کچن بیتە تیزیکی (2) متران، چونکی ئاشکه‌رایه بلنداهییا ده‌رگه‌هی خانیان ب ئه‌وى ته‌قدیری یی بلنده. دیسان ئه‌وى ته‌مومژیین ب ئیکچار د ئه‌وى نموونه‌ییدا نه‌هیلین، ئه‌وزی ئه‌گهه‌ر ئه‌مر گریه‌کن ل گله بکارهینین، کو متر و سانتیمتر تیدا هه‌بن، هه‌ر وه‌کو بیزین: (ئه‌و کچه یا بلنده، چونکی متھکن و ھه‌شتن سانتیمتره).

2-گوه‌پینا واتایا پیزه‌ی:

واتایا پیزه‌ی هه‌ر وه‌کو بھری نوکه هاتیه‌بھ حسکرن واتایه‌که هه‌ر چه‌نده یا فرهنه‌نگیه بھل شیانا گوه‌پینن هه‌یه، ل دویف کھس و ده‌م و جھ... هه‌ر ئه‌قده‌یه بیویه ئه‌گهه‌ر ئه‌رى هندی، کو ئه‌ف جۆری واتاین ب ناف واتایا پیزه‌ی بھیتە نیاسین.

ئه‌قجا هه‌ر ده‌من گوه‌پین د ئه‌ف جۆری واتاییدا هاته هه‌بوبون، ئه‌قجا واتایا هندی دگه‌هینیت، کو مه‌بھستین جودا د ئهقى واتاییدا هه‌نه. ب واتایه‌کا دی گوه‌پینا واتایا پیزه‌ی دیتە ئه‌گهه‌ر ئه‌رى هینانا مه‌بھستین جودا د پهیقین خودان ئهقى واتاییدا. د ئهقى بواریدا ۋان

بهرگی. 20 ، ژماره 4. سالی 2016

دایک دیزیت: ((مهبہست گرتدای هه لبڑارتیئه)) (عزمحمد شبیل، 2007، 31). نئھڙی ٿئوی چهندی دگه ھینیت، هر هه لبڑارته ک د ھینانا واتاییدا مه بہسته کیج دھینیتھ هب ٻوون્ن، یئگومان په یادابونا مه بہستین جودا گوهپریتین جودا د واتاییدا په یدادکه ت. نئھچا ل خواری دی ههولدهین گوهپریتین د واتایا ریزه ییدا ل دو یو ٿئان یئھرین ل خواری د سنتیشانکه یئن:

1-3-2 دویچ پیغہ ری کھسی:

سروشتی واتایا ریزه‌یی ریکی دده‌ته که سی گوهورینن د واتایا په یقین ریزه‌یدا ل دویش دیتن و تیروانینا خو نه‌نجامدنه. ئانکو هینانا مه بەسته‌کا دی ب پیکا دیتنا خو. بو نمۇونە ئەگەر تەماماشەی ئەقان نمۇونەیین ل خوارى بکەين، ئەق چەندە دى زىدەت بۆ مە روھنیت: ئەق ترۆمىللە ياكىانە.

په یغا گران د رسته یا ل سه ریدا واتایه کا پیژه ی هه یه، ئەقچا ئەگەر ئەف واتایه ل دەف كەسەكىن دەولەمەند وەسا نەبىت، ل ئەوی دەھىم دى دېتىنا ئەوی، مەبەستەكا دى بەرامبەر په یغا گران پېيداکەت، كو دى ل دەف ئەوی يَا ئەرزان بىت. ئەقەزى گوھۆرپىنى د واتايا پیژەيدا پېيداکەت؛ چونكى ل ئەوی دەھىم په یغا (گران) دى خودان ئەف سىيمابىن واتايى بىت: (>ئەرزان<).

-ئەق بازرگانە يى دەولەمەندە.

په یغا (دله مهند) دی گوهه رین د واتیا ئه ویدا په یدا بیت، ئه گهر بازرگانین دله مهندتر د دیتنا که سه کن دیدا هه بن. ئه فجا ئه فهه که دله مهند د گه هینیته، کو په یغا (دله مهند) د ئه وی پسته یا ل سه ریدا دی ل ده ف ئه وی که سی پیچه وانه ی واتیا خو بیت و دی دیتنا ئه وی چه ندی د گه هینیته، کو بریتیهه ژ سیما یهه واتیا: (>+خودان ده رامه ته کن سنوردار>)

ل دویچ پیقه‌ری ده‌می:

ل دویش حاله‌تن دهروونیین تاخصتنه‌که‌ری، هه‌روه‌سا ل دویش دهورو به‌رهی دانوست‌اند نین ین گشتی. دهمر ژی وهکو که‌سی دشیت واتایین په‌یقین خودان واتایین ریزه‌هی هه‌ین بگوهه‌پریت و مه‌بسته‌کا دی بوهه‌نیته هه‌بوونی، تانکو ل دویش گوهه‌ورینا دهمی، گوهه‌پرین د واتایا ریزه‌سیدا په‌یدادیت. ل خواری دی هه‌ولده‌ین پشتكیریا تاخصتتا خۆب هینانا ئەقان نمۇونەیان بکەین:

- ئەق رەوشە يا خرابە.

د نهق نموونه یا ل سه ریدا په یغا (خراب) هه فالنافه و خودان و اتایه کا پیزه یه، کو چیدبیت ب گوهورپینا دهمی، که سه کل ل دویش دهور به ری دانوستا ندن ل گه کل که سه کن دی بوچوونا و دین و خو ل سه ر تیگه هن خرابی بگوهورپیت و مه به سته کا دی بوئه و په یغېن ل دهف په دایمیت، نهورزی نهود، کو نهود په شا نهود دوهی دگوتی خراب، رنه گه نه فررو بیزېتی (باش).

3-3-2 دویچ پیغه ری جهی:

جه ژی دشیت چه مکن گوهوپرین د واتایا ریزه‌یدا پهیدابکهت. تانکو ل دویش گوهوپرینا جه گوهوپرین ب سهر واتایا ریزه‌یدا پهیقاندا دهیت و مه بهسته کا دی بگه‌هینیت، کو پیچه‌وانهی ئهوى واتایین بیت ئهوا پهیقىن هەي. ب واتاییه کا دی ژ جەھەکى بۆ جەھەکى دى واتایا ریزه‌یدا پهیقان گوهوپرین ب سهدا دهیت. وەکو د ئەفان نمۇونەتىن ل خوارىدا دياردېت:
- ئەق ئاقە با مەزىزه.

- ئەق ئاڭھە يا مەزىت -

پریزه بیوونا واتاین د نموونه یا ل سه ریدا د په یغا (مه زن) دایه. په یغا (مه زن) چیدیت ژ جهه کی بو چهه کی دی گوهه رین ب سه ر واتایا ئه و دا بهیت و مه به سته کا بر رو قاڑی ل دورو رئوی په یقین بهیته هه بیوونی، ئانکو: ئه و ئافه یا مه زنه، چیدیت ل دویچ چهه کن دی ئه و مه زن یا بچویک بیت، چونکی چیدیت، ل ئه وی جهی ئافین مه زنتر هه بن و ئه ف چه ندہ بیته ئه گه رئه و مه زنیا ئافن ب بچویک بھیته ته ما شه کرن و دست.

4-3-2- ل دویش و هسفلتکری (مهوسوفی):

دېيرىدا گوهورىن د واتاپا رىزىھىيا پەيقاندا دروستىتىت، ز ئەنجامىن ئەو وەسفا ئەو پەيپۇر ناھىيە دەنەجامدا گوهورىن د تىگەھىن ئەھقان بەشقاندا روپىددەت. وەك د ئەھقان نەمۆنەتىن ل خوارىتدا دىاردىت:

-هه رجا بحوبك مه زنتره ڙ بشکا مه زن.

د ئەقىن نموونەيىا ل سەريدا، پەيپەن سەر ب واتىيا رېزەيىفە(بچويك) و (مهزن)ن. ئەقجا ھەلبىزارتىا پەيپەن ھرج ل بەرى پەيپەن بچويك، ھەروهسا پەيپەن بچويك ل بەرى پەيپەن مەزن بۇوينە ئەگەرى ھندى گوھۇرىن د واتايىن ھەر دوو پەيپەن (بچويك) و (مهزن)دا پەيدابن. ئانكۆ ھەر دوو پەيپەن ھرج و بىشىك بۇونە ئەگەرى ھندى (جىولك) مەزىتلىست ز (مهزن)ي.

-زهراقا کورت دریزتره ژ جوردی دریز.

پەيقيەن واتايىن رىيژەبى ھەين، پەيقيەن (كورت) و (درىز). دئەقۇن نموونا ل سەريدا ژ ئەنجامن ھاتنا پەيشا (كورت) ل گەل زەرافش و پەيغا (درىز) ل گەل جوردى بۇوينە ئەگەرى ھندى گوھۆپىن سەر ب ھەر دوو واتايىن رىيژەبى چەن، كۆ كورت درىزلىن بەيت ژ درىز.

4-2- رۆلىدەوروپەرى د ديارىكىنا واتايا رىيژەبىدا:

لايەنگەرىن تىۋرا دەوروپەرى دىنىن، كۆ دەوروپەر بەشدارىيەن د ديارىكىنا واتايىدا دكەت. ھەروھسا بۆ ھندى دچن، كۆ واتايىن ورد يىن بېغان ب پىكا دانا دەوارەندا ب دەستقە دەيت. دىسان دياركەن، كۆ شرۇقەكىنا واتايىن ب پىكا دەوروپەرى، پشتىبەستىن ل سەر چەند ھۆكاري دكەت، وەك:

1- شرۇقەكىنا دەوروپەرى زمانى.

2- بارودوخ و ھۆكاري پەيوهندى ب رويدانان ئاخقىتىقە ھەين، ئەۋۇزى دەم و جەن.

3- ديارىكىنا كەسايەتىيا ئاخقىتكەرى و گوھدارى.

4- ديارىكىنا جۆرى ئەركىن ئاخقىتى: ستايىشىرن، داخوازى، داشۇرىن... هەتد(سامى عياد حنا و أخرون، 1997، 29).

دەوروپەر د گەلهك حالەناندا رۆلەكىن ئىكلايكەر د روھنەرن و ديارىكىنا واتايىدا دىنىت، كۆ بەها و نرخى دەدەتە كەرسەتىن زمانى و ژ چەند واتايىن دویردىيختىت.

كەوانە دەوروپەرى رۆلەكىن بەرچاڭ د ديارىكىنا واتايىن ب گشتى و واتايا رىيژەبى ب تايىتىدا ھەيە، ژېرکو پەيچن واتايىكە كا گشتى ھەيە و دەستىيىشانكىنا واتايى ئەۋى يا ورد دى ب پىكا دەوروپەرى بىت. ل خوارى دى ھەولەدەن دەستىيىشانكىنا واتايى رىيژەبى د ئەقان ھەر دوو جۆرىن دەوروپەريدا دەستىيىشابىكەين:

4-2- دەوروپەرى زمانى:

دەپىرىدا دەستىيىشانكىنا واتايى دى ب پىكا پەيقيەن دەوروپەر بىت(حسام البهنساوى، 2009، 66-67). ھەر وەك د نموونەيال خوارىدا دىاردىتىت:

وەلاتى بچويك مەزنەرە ژ گۈنەكى مەزن.

د ئەقۇن نموونەيال سەريدا ھەر دوو پەيقيەن (بچويك) و (مەزن) بۇوينە خودان واتايىكە ديار و چەسپاى، ئەۋۇزى ب پىكا ئەوان پەيقيەن ل پېشىيا ئەوان ھاتىن. ئانکو د ئەقۇن نموونەيىدا بچويك مەزنەرە ژ مەزن، ژ بەر ئەۋى دەوروپەرى زمانى ئەۋى ئەو ھەر دوو پەيچەن تىدا ھاتىنە بكارھىنان. ب واتايىكە دى پەيشا (وەلات) و (گۈن) بۇوينە ئەگەر كۆ بچويك ژ مەزنى مەزنەرە لىتەپەت.

- ئەو باش ل ئاخى كەفت.

د ئەقۇن نموونەيال سەريدا، پەيشا (باش)، واتايىكە رىيژەبى ھەيە، بەلن ب پىكا دەوروپەرى زمانى و ھاتنا گىرىيا (ل ئاخى كەفت). ل پشتى ئەۋى بۇوينە ئەگەرى ھندى واتايى ئەۋى بۆ واتايىكە ھەۋىز بەيتە دەستىيىشانكىن و بىتە ھەۋاتا ب پەيشا (خراب).

4-2- دەوروپەرى نەزمانى:

ئەفەزى بىرىتىيە ژ ئەوان ھۆكاري ژەرەقە زمانى. وەك دەم و كەس و جە... ھەتىد و كارىگەرلەن كەن و ئەف ھۆكارە يارمەتىدەرن بۆ دەستىيىشانكىنا واتايى ب شىۋەكىن ورد و هوپى.

لۇ ژېرکو پەيقيەن سەر ب واتايى رىيژەيە ب خۇ رىيژەبى بۇون د واتايى ئەواندا ھەيە و خودان واتايىكە دەستىيىشانكىن، ل دويىش ئەۋى گوھۆپىنال سەر واتايى ئەۋى دەيت ژ لايىن كەس و دەم و جەيىھە... ھەتىد. ئەقچا مادەم گوھۆپىن د واتايى رىيژەبىدا ل دويىش پېقەرە كەس و دەم و جەن رۇيدىدەن. ئەقچا ديارىكىنا ئەقۇن واتايىن ب پىكا دەوروپەرى دى ب پىكا بەرچاوهەرگەرتا پېقەرەن كەس و دەم و جەن، ئەۋۇزى ب ئەقۇن بەن:

- ل دويىش پېقەرە كەس:

كەس د ۋېرىدا تەۋەرە بۆ ديارىكىنا واتايى رىيژەبى. ب واتايىكە دى بەرچاوهەرگەرتا پېقەرە كەس وەك بەنەمايەكەن دەوروپەرى رۆلەكى بەرچاڭ د ديارىكىنا ئەقۇن واتايىدا ھەيە. ھەر وەك د ئەقان نموونەيىن ل خوارىدا دىاردىتىت:

- ئەقۇن خانىيە بۆ مە بىن مەزىنە، چۈنكى روبەرى ئەۋى (150) مەترە.

د نموونەيال سەريدا (مەزن) پەيچەكە سەر ب واتايى رىيژەبى. د ۋېرىدا ب پىكا دەوروپەرگەرن گونجاى دى د شياندابىت و واتايى ئەۋى بۆ بەنەمايەكەن بەرۋەقاژى بەيتە دەستىيىشانكىن، ئانکو مەزن بچويك بىت، ئەگەر ئەو كەس، ئەۋى ئەقۇن پەستەپىن دېپەت، يىن دەولەمەندىبىت و

زماره‌یا خیزان‌ایا ئه‌وی گله‌ک بن، کو ل قېرى (150) متر تىرا ئه‌وان ناكه‌ت. ب واتاي‌هک دى ئه‌گەر ئه‌م دوو دهوروبه‌ران وەربگىن، واتاي‌پەيغا پەيقا (مه‌زن) دى زىدە تر بۆ مە رۇھنىيەت. ب ئەقى پەنگى ل خوارى:

۱-دەوربەرى ئىكى: (مەزن) دى واتايى خۆ(>- بچويك) دەت، ئەگەر ئەو كەسنى دېيىت، مروقەكىن ئاساين بىت و ژمارەيى خىزانان ئەوان ياكىم بىت: (3 ھەتا 4) كەسان بىت، كول قىرىئ خانىيەن پوبەرى ئەوەي (150) مەترىن، دى بۆ ئەۋى گەلەك بىت

2-دورو بهری دوویز: (مهن) دی واتایا (>+ بچویک<) دهت، ټه که ره که سن دی پیشیت، مرؤقی دهولمه ند بیت و ژماره یا خیزانوا ټه او گه له ک بن: (20 هه تا 30) که سان بیت. ټانکو ل فیری (مهن) بچویک دیت و ټه قه واتایا پیژه یا ټه ویه و ټه قه مه بهسته، چونکی د ټه قی حاله تیدا روهه ری خانی بین بچویکه و نیرا (30) مرؤفان ناکهت.

- ئەق كچە يا كرييته، چونكى يارەشە.

په پخا خودان واتایا ریزه‌هی (کریت) دشیاندایه بو، واتایا (>+جوان<) بهیته دیارکن، ب ریکا یخستنا ئهوى پسته‌ین بو ناف دهوروبه‌ره کن دیارکریبین گونجای، ئهوزى ئەگەر ل دەف كەسەكى، كچىن رەش، خودان سیمايى: (>+خوين شرين و نازك بن<).

- 2 - دویچ پیغہری جھی:

وهرگرتا باز و دو خونه کی کو جه تیدا پیغەریت دشیت و ااتایا پەیشا ریزبەنی دیاربکەت و ااتایا ئەمۇئۇ رۇھنېكەت. هەر وەکو د ئەفان نموونە بىن ل خوارىددا دیاردىت:

- ئەف گەنجە يۇ ۋېرىي يېڭى كورتە، چونكى درېڭاهىيا ئەوي (180) سانتىمترە.

جه ژی وهکو دهم دشیت واتایا ریزه‌هیا پهیچن دیاربکهت. ئەورۇز ب ئالوگۇرکرنا جە واتایا پەیقا ریزه‌هی دەھىتە گوھۆرین. ئەفجا د ئەقى نەممۇنه‌یا ل سەرىدا پەیقا كورت دى ب واتایا درېزھىت، ئەگەر ز يارىگە‌ها باستكىتلۇن ھاتە گوھۆرین بۇ جەھىن دى بىن ئاسابى.

- سمیلین ئەقى زەلامى د كورتن.

پهیچا کورت د نموونه یا ل سهربیدا واتایه کا پیژه‌یی هه‌یه، چونکی پیچه‌رئ کورتیین وه‌کو ئیک نینه. بو نموونه ل جهین سه‌ر ب ئائین ئیسلامیقە کورتییا سمبیلان یا جودایه ژهوان جهین سه‌ر ب ئائین ئیزدیاتیقە. ئەفه‌ری دی بیته ئەگەر ئیگەھن کورتییا سمبیلین ئەھوی زەلامی ژ جەھە کی بو جەھە کن دی ژ هەف جودایت. ئەفجا ل فیرىل دوییف دەورویھەری و بەرچافوھەرگرتنا جەھى، پەیشأ کورت دشیت بو واتایه کا بەرۋۇچارى خۆ بەھىتە دىباركەن و سىمایان واتاي: (>+درېز<) وەرگۈرت.

- 3 - دویش ییقه‌ری ده‌می:

دەم ژى وەكى بىنمايىھەكىن دەوروبەرى دشىت تارادىھەكىن باش واتايا رىزەھى دەستنىشىباڭكەت و واتايا مەبەستدار بەھىنېتە پىش. وەكى دئەقان نموونەتىن لىخوارىدا دىاردىتى:

- ئەق بۇلا خواندى يا تارىيە.

د نموونه‌یا ل سه‌ریدا په یغا (تاری) سه‌ر ب واتایا ریزه‌یقه، ئەشجا په یغا (تاری) د نموونه‌یا ل سه‌ریدا واتایه‌کا ریزه‌ی هه‌یه، کو ل دویش حالتهن ده‌روونیب تاختنکه‌ری، هه‌روهسا ل دویش ده‌روهه‌ری دانوستاندنین ین گشتی، د شیاندایه د ده‌مکن دیدا واتایا ئه‌وهی بو واتایه‌کا دی بھیته گوهه‌پین و ل ده‌ق تاختنکه‌ری ب واتایا روناهی بھیت.

د نمونه‌یا ل سه‌ریدا (جوانبوو) واتایه‌کا پیژه‌ی هه‌یه، کو هلگری سیمایین (<-کریتبورو>) هه‌یه، کو ل دویش حاله‌تن دهروونیین تاچقتنکه‌ری، هه‌روه‌سا ل دویش دهرووبه‌ری دانوستاذنی بین گشتی، د شیاندایه د دمه‌کن دیدا واتایا ئه‌وی بو واتایه‌کا دی بهیه گوهورین و ا، دهف تاچقتنکه‌ری، بة واتایا بەهه قاشقا خە بەنتە دەستىنىشانكەن و سىمارا، واتا، (<-كى تېتەو>) هلگ بىت.

5-2- نیشانه کننا و آتایا (نیزه)، (ب) را گماتیکننا و آتایا (نیزه)،

پهناوبن بُو بهر بنه مايین پراگماتيک، و هکو بزانين کهس کينه و سهرب ج تايدلوجيقيهنه و باههت چيهه و لج جه و دهم و ساته کن ئهو رسته هاتينه گوتون، دېتىه هوئىن هندى ئەم بشىن ل واتايىارىيەتىزىك بىين، ئانکو دى شىين ب نيشانكرنا واتايىارىيەتىزىك بىين، ل خوارى دى ھەولدەين ب رىتكا بەرچاقۇهرگەرتىا بنه مايین پراگماتيک ب نيشانكرنا واتايىارىيەتىزىك بىان د ناف رستەياندا دەستىنيشانىكەين:

دی كىمتر لىن ھيت، ژ هندى كو(من) كەسەكىن ئاسايى بىت يان خزمەتكارەك بىت و بەرۋاچى ئەگەر (من) خزمەتكارەك بىت يان مروۋەكىن ئاسايى بىت، واتە بىپۇر نەبىت، ل ئەوي دەمى پىزەبۈون دى د واتايى پەيغا (باش)دا زىندهتىرىتىيەت، كو ل ئەوي دەمى چىدىتىت، باش واتايى كا بەرۋاچى خۇ ل دەف هندەك كەسىن دى بدەت.

- ئايىن ئىسلامى ئايىنەكى دلوقانه.

ھە فالنانقىن (دلوقان) پەيغەبە سەر ب واتايى پىزەبىقە، ئەقجا ھە تاكو ئەم بشىين ب پراگماتىكىنا واتايى پىزەبىا ئەقىن پەيغەن راپىن، دېيت ئەم پەنايىن بەينە بەر نىشانە كرنا واتايى پىزەبىي، كو د ئەقىن پەستەيدا دېيت، ئەم بزانىن ئاخقىتكەر و گوھدار سەر ب چ ئايىدۇلۇجىا فەن، ئەقجا ئەگەر ھاوېشىن ئاخقىتنىن (ئاخقىتكەر و گوھدار) سەر ب ئايىدۇلۇجىيا ئىسلامىقە بن، ل ئەوي دەمى دى باوهرى و وەكھەقى د ناقبەرا بۆچۈونا ئەواندا ھەبىت و ئەقەزى دى بىت ئەگەر ئەندى پىزەبۈون د پەيغا (دلوقان)دا نەمینىت، بەلنى ئەگەر ئايىدۇلۇجىيا ھاوېشىن ئاخقىتنىن ژىكجودا بىت، واتە ئاخقىتكەر سەر ب ئايىدۇلۇجىيا ئىسلامىقە بىت و گوھدار سەر ب ئايىدۇلۇجىيەتكا دېتە بىت، ل ئەوي دەمى پىزەبۈون د پەيغا (دلوقان)دا زىندهتىرىتىت و چىدىتىت ل دەف گوھدارى ئەو پەيغەن واتايى بەرۋاچى خۇ بگەھىنەت.

- ژمارەيا پىشىمەرگەلى ل وېرى ئەلەن.

د نموونەيا ل سەريدا نىشانە كرنا واتايى نىشانكارى جەن (ل وېرى)، رۆلن خۇ د نەھىلانا تەمومىزىيەن د پەيغا (گەلەك)دا ھەيە، چونكى ئەگەر (ل وېرى) نەھىتە نىشانە كرن ل ئەوي دەمى پىزەبۈون دى د واتايى ئەوي پەيغىدا بەرھام ھەبىت، بەلنى ئەگەر ل وېرى ھاتە نىشانە كرن، كومىحورى خازىر)ە يان كوردستان ھەمىيە، ئەوي دەمى پىزەبۈون د واتايى پەيغا (گەلەك)دا د ناقبەرا ھاوېشىن ئاخقىتىدا نەمینىت. كەواتە، ھندى ئەم ل پراگماتىكىن ئىزىك بىن، ئەم ژ پىزەبۈون دویرىدكەقىن و ھندى ئەم ژ پراگماتىكىن دویرىبەقىن، ئەم ژ پىزەبۈون نىزىك دىن، كەواتە پەيوهندى د ناقبەرا پراگماتىكىن و پىزەبۈونىدا پەيوهندىيە كا پىچەوانەيە.

ئەنجام :

پشتى ب دوماهىك ھاتما ئەقىن ۋەقىن ۋەقىن ئەم گەھشىتىنە ئەقان ئەنجامىن ل خوارى دياركرى:

- 1- واتايى پىزەبىي واتايى سيمانتىكىيە، چونكى واتايى فەرھەنگى ھەيە، زىندهبارى ھەبۈونا واتايى كا تەمومىزاوى.
- 2- پەيغەن رادەي، تىگەھن پىزەبۈونى تىدا ھەيە، چونكى رادە ژى وەك واتايى پىزەبىي بېرە و پىزەبىا تىشى دىاردەت.
- 3- واتايى پىزەبىي د گوھپۇرىتىدا ل دويىف پىقەرى دەم و كەس و جە و مەسوسە.
- 4- پەيغەن سەر ب واتايى پىزەبىقە د ھەمى زمان و جەقاڭاندا ھەمان تىگەھن ھەنە.
- 5- پىزەبۈون د سيمانتىكىدا ھەيە و پراگماتىك ب رىكا دەوروپەرى ئەقىن پىزەبىي كىمدىت يان ناھىلىت. دىسان سيمانتىك ژى ب رىكا دەوروپەرى زمانى دېيت ئەقىن واتايى پەيغەن.
- 6- واتايى پىزەبىي، واتايى كا تەمومىزاۋىيە و بكارەينانا گىرىتىن خودان واتايى دياركرى و سنووردار ل پېش يان ل پاش ئەوان پەيغەن واتايى كا پىزەبىي ھەي، رۆلەكىن كارا و ئەكتىف د نەھىلانا ئەوي تەمومىزىيەدا ھەيە.
- 7- ھندى ئەم ل پراگماتىكىن ئىزىك بىن، ئەم ژ پىزەبۈون دویرىدكەقىن و ھندى ئەم ژ پراگماتىكىن دویرىبەقىن، ئەم ژ پىزەبۈون ئىزىك دىن، كەواتە پەيوهندى د ناقبەرا پراگماتىكىن و پىزەبۈونىدا پەيوهندىيە كا پىچەوانەيە.
- 8- دەورپەرى رۆلەكىن مەزن د پوهەنكرنا واتايى پىزەبىدا ھەيە، ئەقجا دەوروپەرى زمانى بىت، كو د قىرىدا كارىگەرپىا پەيغەن رەخ و دۆر ل سەر پوهەنكرنا واتايى پەيغا (پىزەبىدا ھەيە يان دەورپەرى زەزمانى بىت، كو د قىرىدا كەس و دەم و جە...هەت دشىن تا رادەيەكىن واتايى پىزەبىي پوهەنكرنا.
- 9- پەنابرن بۇ بەر بەنەمايىن پراگماتىكىن، وەك بزانىن كەس كىنه و سەر ب چ ئايىدۇلۇجىيەنە و بابەت چىيە و ل جە و دەم و ساتەكىن ئەو پەستە ھاتىنە گۆتن، دېيتە ھۆپىن ھندى ئەم بشىين ل واتايى پىزەبىي ئىزىك بىن، ئانکو دى شىين ب نىشانە كرنا واتايى پىزەبىي راپىن.

پەراوىيىز:

¹. رادە د پىزەمانا دېرىندا ب ھە فالكارى چەندىيەن نەديار يان جەنانقى نەديار دەھاتە نىساين (يوسف شريف سعيد، 1999، 191) و ھندەك ھەر ب تىن زارافن ھە فالكارى چەندى بۇ دەھاتى بكارەينان.

². رادە ب چەند شىوه يەكان ھاتىيە پېناسە كرنا. وەك:

أ-پاده بريتىيە ژ هەر پەيىھەك يان دەرىيەنەكى كۆ ئاماژدەيەكى كۆ ئاماژدەيەكى نەدىاركى ھەيت يان پەيوهنىيەك ب بەر و چەندىيىقە ھەيت. وەك پەيىھەن (ھەمن، ھەندەك) كۆ ئەفە ئىشارەتكە كا ئۇپۇر بان ھۆپر دەدەن بىرەن.

ب-پاده: دەستتەيەكە ژ دەستتەيەنەكەران. وەكى: (ھەندەك، ھەم، پېرى...ھەن)، كود هيئە دەستتەيەنەكەران، كو واتايى ئەوان دەشىن نواندىن ئەوان بىكەن، ب رىكا دەرىيەنەن كو ئەفان ئەركان ب خۇقە بىگەن(Mathews.P.H, 2007,229).

ج-پاده بريتىيە ژ ئەوان پەيىھان يان گۈيىان، كۆ بەرى گۈرىپەن ناڭ دەھىن و ئاماژىي ب چەندىيەتىيى دەدەن(Parnst.M,2000, 54).

لىستا ژىيەدەران:

أ-ژىيەدەر ب زمانى كوردى:

- سەلام ناوخوش، لىلى له زمانى كوردىدا، توپىزىنەكانى كۆنگەرەي يەكمى زمانى كوردى، زانکۆسى سەلاھەدين، كۆلىزى زمان، 2005.
- چىا عەلى مىستەفا، رادە و ئەركى سىيەتاكسى و سيمانتىكى له زمانى كوردىدا، نامەمى ماستەر، كۆلىجى زمان، زانکۆسى كويە، 2008
- طالبىسىن على، ھەندى لايەن لەپەيوهندى نىۋان پىستە و واتا له كوردىدا، نامەمى دكتۆرا، كۆلىزى ئاداب، زانکۆسى سەلاھەدين- ھەولىر، 1998.
- عەبدولواحىد موشىر دەھىن، واتاسازى و شە و رىستە، چاپ دوووهەم، چاپخانەي ماردىن، ھەولىر، 2011.
- _____، زانستى پراگماتىك، چاپ دوووهەم، ناوهندى ئاوىر بۆ چاپ و بلاوكىدەنەوە، ھەولىر، 2014.
- يوسف شريف سەعید، رادە و ھەندى تىتىپەن دەربارەي رادە له زمانى كوردىدا، زانکۆ بۆ زانسته مروڤاپایەتىيە کان، سالى/3، ژ(4)، زانکۆسى سەلاھەدين، 1999.

ب-ژىيەدەر ب زمانى عەرەبى:

- 7-أحمد مختار عمر، علم الدلالة، الطبعة السادسة، عالم الكتب، القاهرة، 2006.
- 8-أحمد دراج، علم الدلالة و اليات التوليد الدلالي من المقدمات الى احدث النظريات، الطبعة الثانية، الناشر مكتبة الاداب، القاهرة، 2015.
- 9-حسام البهنساوي، علم الدلالة و النظريات الدلالية الحديثة، الطبعة الاولى، الناشر مكتبة زهراء الشرق، القاهرة، 2009.
- 10-رمزي منير بعلبكي، معجم المصطلحات اللغوية، الطبعة الأولى، دار العلم للملايين، بيروت، 1990.
- 11-سامي عياد حنا و آخرون، معجم اللسانيات الحديثة، مكتبة لبنان ناشرون، لبنان، 1997.
- 12-عدنان بن زريل، اللغة و الدلالة، اراء و نظريات، منشورات اتحاد كتاب العرب، دمشق، 1981.
- 13-عزبة شبل محمد، علم لغة النص النظرية و التطبيق، تقديم: سليمان العطار، الناشر مكتبة الاداب، القاهرة، 2007.
- 14-علي زوين، مباحث في اللغة و علم اللغة، الطبعة الاولى، الناشر: دار الحكمة، بغداد، 2013.
- 15- محمد علي الخولي، علم الدلالة (علم المعنى)، دار الفلاح للنشر و التوزيع، عمان، 2001.

ج-ژىيەدەر ب زمانى ئىنگلېزى:

- 16-Cruse.A, A Glossary of Semantics and Pragmatics, Edinburge university press, 2006.
- 17-Crystal.D, An Introduction of Linguistics and phonetics, second edition, Basil Blackwell Ltd,1985.
- 18- Davis.S&Gillor.B.S, Semantics:A reader, oxford university press, 2004.
- 19-Mathews.P.H, Oxford Concise Dictionary of Linguistics,2nd edition, oxford, Oxford University press , 2007.
- 20-M K .A&Anto.B, Ambiguities in natural Language processing,Intenational Journal of Innorative Research in Computer and Communication Engineering, Vol 2,5, 2014.
- 21-Parnst.M, Grammar for English Language Teacher, cambrdge university press, 2000.

د-ژىيەدەر ب زمانى فارسى:

- 22-توضىھەكى ايزوتسو، مفاهىم اخلاقى-دىنى در قرآن مجید، ت:فرىدون بىرەاي، تەران، نشر فرزان روز، 1378.

23-محمد باقر سعیدى روشن، متن، فرامتن و تحليل معنای پایه و نسبی و تطبيقان باتفسير الهيات و معارف اسلامى(مطالعات اسلامى)، شماره 80، تابستان 1387.

ملخص

المعنى النسبى هو نوع من أنواع المعنى، يمتلك هذا المعنى معنٍ غامض ويتغير حسب الشخص و الوقت و المكان...ال آخره. هذا البحث الموسوم دور السياق في توضيح المعنى النسبى) يتألف من فصلين. الفصل الاول بعنوان(المعنى النسبى) و الفصل الثاني بعنوان(المعنى النسبى و السياق). يحاول هذا البحث توضيح المعنى النسبى للكلمات حسب السياق، بالأعتماد على المنهج الوصفى التحليلي. حاول الباحثان أن يعرفا هل ان هذا النوع من المعنى تابع أو مرتبط بأى فرع من المعنى و كذلك هل بإمكان أن يتم تحليله هذا المعنى من الناحية التداولية؟ و في النهاية توصل الباحثان الى عدة من النتائج أهمها(أن المعنى النسبى هو معنٍ دلالي و عن طريق السياق الغير اللغوي يمكن توضيح المعنى النسبى).

Abstract:

Relative meaning is regarded as a kind of meaning . Relative meaning always has ambiguous meaning and its meaning changes according to the person , time and place and so on. The present research (The role of context in explaining relative meaning) consists of two chapters. The title of first chapter is relative meaning while the title of the second one is relative meaning and the context. This paper aims at explaining the relative meaning of words according to the context depending on descriptive analytical method. The researchers tries to know whether this type of meaning belongs to or relates to any kind of meaning and is this meaning can be analyzed pragmatically . The researchers reached many conclusions among them is that relative meaning is semantics one and relative meaning can be determinedpragmatically according to the non-linguistic context that the meaning used in.